

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak 900–1800” – Középkortörténet
Doktori Program
Doktori program vezetője: Prof. Dr. Font Márta, egyetemi tanár

HORVÁTH TAMÁS ILLÉS
A szentkultuszok szerepe Luxemburgi Zsigmond hatalmi reprezentációjában

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Prof. Dr. Fedeles Tamás, egyetemi tanár

Budapest–Pécs, 2023

1. Kutatási előzmények és a disszertáció célkitűzése

Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) és német-római császár (1433–1437) hatalmi reprezentációjában megjelenő szentkultuszokról meglehetősen nehéz egy mindenre kiterjedő összefüggő képet felvázolni, amelynek oka leginkább annak tulajdonítható, hogy a fennmaradt írott források, valamint tárgyi emlékek száma aránytalanul csekély. Ezáltal a témával foglalkozó monográfiák, és tanulmányok száma is kevés. A korábbi kutatások a Zsigmond-kor reprezentációját túlnyomó részt csak érintőlegesen, általában az Anjou-kor folytatásaként, vagy éppen a Hunyadi-kort megelőző köztes epizódként vizsgálták, nem pedig önálló korszakként. E megállapítás egyaránt igaznak bizonyul a nemzetközi szakirodalom tekintetében is. Zsigmond hatalmi reprezentációja a feldolgozásokban csupán egy mellékepeződja a Luxemburgi-dinasztia történetének, amelyben IV. Károly német-római császár (1355–1378) és IV. Vencel király cseh király (1378–1419) mellett még az élete hajnalán megmérgezett Luxemburgi Henrik német-római császár (1312–1313), vagy a kor lovagideálját megtestesítő a crécy-i csatában (1346) mártírhalált halt Luxemburgi (vak) János (1310–1346) személye is elhalványodik. Zsigmonddal kapcsolatban a fenti szeparáció alighanem a huszita háborúkkal magyarázható, amelyben az uralkodó nem éppen a kegyes uralkodó archetípusát öltötte magára. Tehát nem véletlen, hogy a nemzetközi kutatások a király hatalmi reprezentációja helyett az úgynevezett zálogosításait helyezték a kutatások fókuszába.

Mindazonáltal hazai és nemzetközi szinten is születtek olyan munkák, amelyek elsősorban Zsigmond hatalmi reprezentációnak kiemelését és feltárását célozták. E tekintetben alighanem Joseph Aschbach volt az első, aki 1838 és 1845 között összeállított négykötetes monográfiájában értekezett Zsigmond életéről és uralmáról. Habár munkájában a kor kormányzattörténetéről kívánt összefoglaló képet nyújtani, a korszak diplomatikai iratait vizsgálva egyre inkább bizonyossá vált számára, hogy a német-római császár valamennyi cselekedetét, és rendeletét jelentősen befolyásolták hatalmi és reprezentációs törekvései. Mindemellett rámutatott arra is, hogy császári udvar, különösen pedig a király kísérete; főpapjai, bárói, udvari *milesei az imitatio regis* gyakorlatának jegyében másolták az uralkodót reprezentációjában. Fontos kiemelni, hogy Aschbach elsőként utalt arra, hogy Zsigmond éppolyan különleges tisztelettel fordult a szentek relikviái iránt, mint egykoron apja, IV. Károly.

Hazai szinten 1937-ben Horváth Henrik Zsigmond halálának 500. évfordulójára kiadott monográfiájában igyekezett az uralkodó udvartartását és a magyar késői középkor keresztmetszetét felvázolni. Horváth hívta fel a figyelmet Zsigmond Szent László iránti különös tiszteletére, és arra, hogy az uralkodó igyekezett a szent király kultuszát elődjeihez képest még

inkább felemelni. Horváth legfontosabb eredménye talán az úgynevezett Zsigmond kriptoportrék felismerése volt, melyek kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy Szent László Győrben őrzött büsztje is egy a számtalan Zsigmond-képmást rejtő emlékek közül. Munkáját Kéry Bertalan folytatta, aki 1972-ben készítette el a Zsigmond-képmásokat bemutató katalógusát. A rendkívül nagy képi forrásanyagot tartalmazó műben Kéry kellően alátámasztotta, hogy az uralkodót megjelenítő műalkotások egy egyáltalán nem elhanyagolható sajátossága, hogy azok lassan, de idővel követik az uralkodó arcképének fiziológiai változásait. Mindemellett úgy vélte, hogy a Három Királyok témájának művészeti megjelenítése kétséget kizáróan Zsigmond hatalmi reprezentációjának terméke.

1987-ben a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja első ízben vállalkozott arra, hogy az ekkor már Zsigmond-éraként aposztrófált korszak történeti, művészet-, és építéstörténeti összefüggéseiről egy átfogó képet nyújtson. Jelen doktori dolgozat szempontjából a tanulmánykötet mintaadó szintézisei közül Kerny Terézia tanulmányát szükséges kiemelni, amely elsősorban Szent László kultuszának tiszteletét vizsgálta a Zsigmond-korban. Kerny hangsúlyozta, hogy a kultusz tényleges reprezentációja szempontjából az okleveles, illetve a liturgikus emlékek számbavétele még nem történt meg. A korábbi feldolgozások néhány kivételtől eltekintve kimerültek annak emlegetésében, hogy a király Váradon Szent László mellett jelölje ki leendő nyughelyét. Ugyanakkor nézőpontja szerint a művészettörténeti kutatások is adósak maradtak a Szent László falképek vizsgálata kapcsán, noha az említett műalkotások egy jelentős hányada éppen a Zsigmond-korban jelent meg. Kerny felhívta a figyelmet arra is, hogy míg IV. Károly Szent Vencel kultuszát virágoztatta fel, addig Zsigmond példaképét Szent Lászlóban találta meg. Devóciójának tulajdonítható, hogy Várad ekkor vált európai szintű kegyhellyé, illetőleg, hogy a kultusz kilépett a szigorú dinasztikus keretek közül.

A kutatások 2006-ban a *Sigismund von Luxemburg: Ein Kaiser in Europa* című munkával vettek nagyobb lendületet, amelyhez olyan hazai kutatók is hozzájárultak, mint Bárány Attila, Süttő Szilárd, Bak M. János, Szende Katalin, Marosi Ernő, Galambos Éva. Majd ugyanekkor került megrendezésre a budapesti Szépművészeti Múzeum és a luxemburgi Musée National d'Historie et d'Art közös vállalkozása, amely Luxemburgi Zsigmond korának művészeti alkotásainak bemutatását tűzte ki céljául. A kiállítás keretén belül Takács Imre, Jékely Zsombor, Papp Szilárd, valamint Poszler Gyöngyi egy grandiózus katalógust adott közre, amely *Sigismundus Rex et Imperator – Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387 – 1437* címmel jelent meg. Noha kétségtelen, hogy a katalógus jelentős

emlékanyagot sorakoztatott fel, azonban csupán igen szűk keresztmetszetét adta Zsigmond hatalmi és művészeti reprezentációjának, és néhány kivételtől eltekintve a hazai szent királyokat ábrázoló műalkotásokat érintetlenül hagyta. Mindazonáltal ugyanebben az időben Zsigmond reprezentációja kapcsán számos mintaadó tanulmány jelent meg. Tóth Péter elsőként 2005-ben mutatott rá arra, hogy Zsigmond szent kultuszokat reprezentáló törekvései közül különösen kiemelkedik egy, amely nem más, mint a burgund szent király, Szent Zsigmond kultusza, akinek ereklyéinek Magyarországra hozatalát követően az uralkodó kolostort alapított. De külön figyelmet érdemel Fedeles Tamás 2012-ben megjelent tanulmánya Szent László király tiszteletéről, amelyben a szerző kiemelte, hogy Zsigmond uralkodása alatt Szent László sírja nem csupán országos, de még európai szinten is ismertté vált. Ugyanakkor a székesegyház átalakítását e jelentősen megnövekedett zarándokforgalom indikálta.

Az elkövetkezendő években meglehetősen szélesspektrumú specifikus kutatások indultak. Bárány Attila hiánypótló kutatásai során ismertette a Beauchamp Pageant kézirat elbeszélését, amelynek ikonográfiai forrásait is közreadta. Tanulmányában rámutatott arra, hogy Zsigmond hatalmi törekvéseinek eléréséhez gyakran a szentek relikviáit is felhasználta, és egyfajta kegyes ajándékként adományozta tovább azokat. Vizsgálatai során ismertté vált, hogy 1416-ban Zsigmond politikai, és egyházi céljai elérése végett az angolok tiszteletét kivívó Szent Zsigmond mártír szívét V. Henrik angol királynak adományozta.

A fenti kutatások közt kell megemlíteni Sümegi József nevét is, aki 2014-ben a bátai Szent Vér tiszteletének történetét dolgozta fel. Megállapítása szerint Bába országos kegyhellyé fejlődésében alapvetően Zsigmond és Garai Miklós nádor játszott rendkívül nagy szerepet. Mintaadó tanulmányában igen jellegzetes mintáját vázolta fel annak, hogy az uralkodó, vagy az általa megbízott személyek az egyes kegyhelyek reprezentációjában, hogyan és milyen módon jártak el. Végezetül de nem utolsó sorban Fedeles Tamás és Prajda Katalin Ozorai Pipo vallásosságát bemutató munkáját szükséges megemlíteni, mely alighanem gondosan bemutatta a Zsigmond-kori főúri vallásosság legfontosabb szegmenseit, a főúri vallásosság mögött meghúzódó személyes motívumokat: védőszentek gondos megválasztása, egyházalapítások, karitatív intézmények támogatása, templomok, oltárok emelése, és nem utolsó sorban a korra jellemző misealapítványokat.

Jelen doktori értekezés legfontosabb célkitűzése, hogy a korabeli írásos, képi forrásokat, valamint a régészeti leleteket alapul véve a lehetőségekhez híven egy átfogó képet adjon Luxemburgi Zsigmond hatalmi reprezentációjáról és annak politikai, valamint társadalmi hatásáról. Mindemellett vizsgálata annak, hogy egy *advena* uralkodó, hogyan válhatott a

krónikákban is hivatkozott *lux mundi*vá? Hatalmi reprezentációjában hogyan használta fel a haza szentek kultuszát, különösképpen milyen formában építette be a három magyar szent kultuszát reprezentációjába? Miként vitalizálta, vagy éppenséggel reorganizálta a magyar kultusközpontokat, és ezzel milyen ambíciói voltak? A disszertáció célja továbbá megvizsgálni azt, hogy Zsigmond csehországi emlékei hogyan befolyásolták reprezentációját. Az apai emlékek milyen módon hatottak cselekedeteire, milyen módon befolyásolták a szentekkel való kapcsolatát? Milyen szerepet töltek be a szentek ereklyéi, relikviárumai, brandeumai a király és az udvar reprezentációjában? Mindemellett az értekezés célja, hogy az uralkodó reprezentációjának hatását a kor művészeti alkotásain is vizsgálat alá vesse, különösen a kriptoportrék tekintetében.

2. Az értekezés felépítése és az alkalmazott módszertan

Luxemburgi Zsigmond magyar király hatalmi, valamint művészeti reprezentációját tekintve a források szempontjából rendkívül nagy hézagok mutatkoznak, ezért sok esetben tágabb összefüggéseket vizsgálva csupán mozaikszerű képet alkothatunk. Mindez elsősorban a vonatkozó írásos emlékek: okleveles források, *miraculumok*, *inventariumok*, valamint a hazai nagyobb és európai szintű érdeklődésre szert tett kegyhelyek pusztulásával magyarázható. Noha jelen értekezés tematikáját tekintve Zsigmond szigorúan vett magyar királyi reprezentációját vizsgálja a fent említett forráshiány miatt szükségszerű, hogy analógiaként merítsen, és felhasználja az uralkodó meglehetősen heterogén német-római császári, és cseh királyi reprezentációjának forrásanyagát.

A disszertációban négy nagyobb forráscsoport anyaga került felhasználásra. Az első az okleveles források, valamint oklevéltárak, különös tekintettel, a *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár*, és *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* kollekcijára, valamint a Zsigmond-kori Oklevéltárra, a Vatikáni Magyar Okirattár, valamint a XV. századi pápák okleveleire. Mindemellett az értekezés primer forrásként kezeli a *Regesta Imperii XI. Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437)* kétkötetes regesztagyűjteményét, illetőleg a *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae* 1375 és 1411 köteteinek levéltári forrásait.

A munka második nagyobb forráscsoportja a kor elbeszélő irodalma, tágabb értelemben krónikák. Zsigmond uralkodására vonatkozólag elsősorban Eberhard Windecke emlékiratai Zsigmond királyról és koráról, Thuróczi János Magyarok Krónikáját, illetve Antonio Bonfini *A Magyar Történelem Tizedei* című munkáját használtam. A külföldi kútfők közül Thomas

Ebendorfer *Chronica Regum Romanorum*, és Johannes Dlugossius *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae* krónikájának magyar vonatkozású elbeszéléseit veszi alapul.

A disszertáció nagy hangsúlyt fektet a kor inventáriumainak vizsgálatára. E tekintetben a harmadik csoportot legjelentősebb részét az 1346-tól IV. Károly, később IV. Vencel cseh király, majd Zsigmond zálogosításai folyamán felvett egyházi kincsek leltárának összeírása teszi ki, amelynek forrásaiképpen a dolgozat Antonín Podlaha és Eduard Šittler által *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze* címen kiadott, illetve az *Archiv Pražského hradu Archiv pražské metropolitní kapituly* levéltárában található inventáriumait vizsgálja. Különös tekintettel az 1420 után elzálogosított, valamint a magyarországi kegyhelyeken biztonságba helyezett ereklyékre.

A források negyedik csoportját a régészeti leletek, kőtöredékek, valamint a történelmi Magyarország plébániatemplomaiban található freskók és falképciklusok alkotják, melyek in situ mivoltuk miatt, az eredeti helyükön vizsgáltam meg. Ezek közt kell említenünk a Nagyváradi Vár és Múzeum, a néhai Szűz Mária-székesegyház kőtöredékeit, illetőleg a távoli erdélyi, gömöri és szepesi plébániatemplomok falképeit. A freskók vonatkozásában lehetetlen lett volna valamennyit számba venni, így a dolgozat módszeresen szelektál, és csupán a legfontosabbakat tárgyalja. Ami a készítésük idejét és művészeti stílusukat illeti a disszertáció egyedi megközelítést alkalmaz. Művészeti stílusukat nem kívánja vizsgálat alá venni, sem azt, hogy a művészt milyen hatások érték. A király és az udvar reprezentációjának szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy ki, vagy kik lehetettek e páratlan műalkotások donátorai, és milyen kapcsolatban álltak az uralkodóval, illetve az udvarral.

Az értekezés felépítését tekintve, egy rövidebb bevezetésre, egy hat részre tagolt tárgyalásra, illetőleg egy összegzésre tagolódik. A tárgyalásban elsősorban az a hat szentkultusz került kiemelésre, melyek rendelkezésre álló írásos és képi forrásanyag tanúsága szerint jelentékeny mértékben befolyásolták, és egyszerre fémjelezték Zsigmond hatalmi reprezentációját.

3. Az értekezés eredményei

Jelen disszertáció legfontosabb eredményeit a következőképpen foglalhatjuk össze. Zsigmond advenaként került a magyar udvarba, azonban páratlan műveltségének köszönhetően nem volt nehéz igazodnia a királyi család tónusához. Teátrális fellépése csakhamar meggyőzte Kanizsai János esztergomi érsek köré csoportosuló főurakat idoneitásáról, így 1387. március 31-én

elnyerte Magyarország koronáját. Zsigmond már uralkodásának kezdetén nagy gonddal fordult a királyi család által figyelmébe ajánlott minták elsajátítása és követése felé.

Folytatva Lajos király politikáját igyekezett az újonnan megjelenő kultuszokat és a körük kapcsolódó hagyományokat országos szintre emelni. E tekintetben kifejezetten neki és főurainak tulajdonítható a bátai Szent Vér tiszteletének elterjedése. Mint ismert János apát ideje alatt számos csodás esemény történt Bátán, mely a Szent Vér relikvia megjelenéséhez köthető. Az újonnan megjelenő relikvia körül kibontakozó helyi tiszteletet már Lajos király és Garai Miklós nádor is kitüntetett figyelemmel kísérte. Azonban a kegyhelyen történt csodás események híre csak Mária és Zsigmond látogatásai során váltak ismertté. A századfordulótól Garai Miklós nádor és a király támogatásával Szanai Pált választották apáttá. Az újonnan megválasztott főpap hivatala alatt igyekezett minden bevételi forrást az apátság köré csoportosítani, amelynek köszönhetően grandiózus építkezéseket kezdeményezhetett. Az ekkora jelentősen megnövekedett zarándokforgalom miatt Pál elbonttatta a korábbi templomot, és újat emelt. Ugyanakkor az egyház nyugati homlokzathoz tornyot épített, ami különösen alkalmas volt az ereklyék felmutatására. A valódi fordulópont az apátság életében 1415-ben következett be. Hervoja felkelése és árulása miatt az uralkodó Csupor Pált, Garai Jánost és Maróti Jánost küldte a bosnyák főúr ellen. Azonban a török által támogatott Hervoja hatalmas vereséget mért a magyar haderőre. Az ütközet után Garai János török fogságba esett. Zsigmond a hír hallatán a foglyok kiszabadítására nyomban követséget küldött szultánhoz. Az országnagyok pécsi gyűlésén maga Pál apát is megjelent, és hozzájárult a főurak kiszabadításához. Miután Garai kiszabadult fogságából Bátára ment, és vasbilincseit jelképesen a Szent Vér dicsőségének ajánlotta. A zarándoklat emlékezetességét jól mutatja, hogy bő egy évszázaddal később Tinódi Lantos Sebestyén is megénekelte Énekes históriájában. Garai János devóciójának hatására 1420-as évekre már látható, hogy Bátát a súlyosabb bünt elkövető vezeklők számára afféle célállomásként tartották számon. 1433-ban pedig Zsigmond már Váraddal, Fehérvárra, Óbudával és Győrrel említette egyszerre, mint országos kegyhelyet.

A bátai Szent Vér reprezentációjával egyidőben Zsigmond már nagy hangsúlyt fektetett arra is, hogy az oltárszentséghez köthető hagyományokat fokozza. Különböző adományokkal gazdagította a Kalandos Társulatokat, majd századfordulót követően Lőcsén megalapította a saját Testvérületét is. Mindemellett látható, hogy az Úrnapja ünnepét gyakran saját hatalma reprezentálására is használta, amelynek ékes példája az 1412-ben megrendezett budai körmenet, amin II. Ulászló lengyel király mellett számos európai és ázsiai fejedelem is részt vett. Az 1420-as években már új tartalmakkal bővült az ünnep. Miután a husziták elvetették az

átlényegülés tanát és a két szín alatt követelték az oltárszentség kiszolgáltatását Zsigmond kötelességének érezte, hogy megtartsa alattvalóit az eucharisztia ortodox felfogásában. Ennek szellemében rendezett 1423 június 22-én Úrnapi ünnepséget, amelyen olyan fejedelmi vendégeket fogadott, mint VIII. Ioannés Palaiologosz bizánci császárt (1425–1448), és Pomerániai Erik norvég (1389–1442), dán és svéd királyt (1396–1439).

Követve az Anjouk dinasztikus politikáját Zsigmond már uralkodása első éveiben hozzálátott a három magyar szent király kultuszának ápolásához. Regnálásának első éveitől diplomáiból kitapintható egyfajta bensőséges devóció Szent László iránt, amely egész uralkodását végigkísérte. Azonban az Anjoukkal ellentétben Zsigmond reprezentációjában Szent László nem, mint dinasztikus szent jelent meg, hanem egyfajta eszményképként tekintett a szent királyra. E szemlélet jelentékeny változást gyakorolt a szent tiszteletére. Minden kétséget kizáróan ő és Mária királyné voltak a donátorai a Szent László váradi lovasszobrának, amelyet még Cudar János váradi püspök rendelt meg a Kolozsvári-testvérektől. A királyi pár a műalkotást 1390. szeptember 8-án avatta fel az ország rendjeinek jelenlétében.

1395-ben Mária tragikus halálát követően Zsigmond feleségét Váradon, a szent király mellett helyezte örök nyugalomra, lelki üdvére pedig a kor szokásaival összhangban miséket rendelt. Majd 1402-ben Mária aranyforintjainak mintáira új magyar forintokat veretett, amelyen Szent Lászlót ábrázoltatta csatabárddal és az országalmával a kezében.

A századfordulótól különböző privilégiumokkal és más királyi adományokkal kezdte támogatni a váradi püspökséget, amelyek kétségtelenül a Szűz Mária-székesegyház gótikus katedrálissá alakítását célozták. Szintén erre utal a század elején elnyert valamennyi búcsúengedély is, melyek különösen alkalmasnak bizonyultak, hogy további fedezetet nyújtsanak a grandiózus építkezésekhez, ugyanakkor arra is, hogy Szent László kultuszának központját európai szinten is ismertté tegyék. A hatalmas munkát a Kanizsai-liga felkelése szakította félbe, amely során a főurak egy csoportja Szent László relikviáit felhasználva felesküdtek, hogy Zsigmondot leteszik, és helyére Nápolyi Lászlót ültetik a magyar trónra. A királyhű liga báróinak gyors fellépésével Zsigmond hatalmát sikerült konszolidálni.

1406-ban az uralkodó Nápolyi feltétlen híveinek agitációja miatt Váradra utazott. Diplomájának elbeszéléséből ismert, hogy Szent László-legenda epikus vadászjelenetét imitálva kereste fel a várost, hogy kegyességét gyakorolja, és kinyilvánítsa szándékát, mely szerint halála esetén nyughelyét a szent király mellett kívánja megjelölni. Látogatása alkalmával szerzett tudomást arról, hogy korábban tűzvész pusztította az egyházat, amelynek következtében a főoltár és az újonnan épített kápolnakoszorú megsérült. A tűz a sekrestyét is

érintette, ahol László király ereklyéit őrizték, azonban egy isteni csodának köszönhetően a szent király földi maradványai megmenekültek. A nevezett tragédia kiválóan alkalmasnak bizonyult arra, hogy az uralkodó kegyességét gyakorolja. Ettől kezdve Zsigmond személye elválaszthatatlan lett Váradtól. A feltárt leletanyagból, az alaprajzból, illetőleg az újkori metszetekből valószínűsíthető, hogy az új katedrális a prágai Szent Vítus-székesegyház mintáját követte. Zsigmond igyekezett e tekintetben is apja, IV. Károly német-római császár reprezentációját követni. Az építkezések során ismert, hogy az uralkodó hangsúlyt fektetett leendő nyughelye környezetének kialakítására is. 1407-ben az általa alapított új főoltár elkészültét követően misealapítványt alapított, melyről még a 16. századi utazók is megemlékeztek. A feltárt források alapján megállapítható, hogy Zsigmond életében és halálát követően törekedett a szentség elérésére. A későbbi énekes históriák tanúsága szerint temetését követően élénk helyi kultusza fejlődött ki.

Zsigmond hatalmi reprezentációjában különösen nagy szerep jutott Szent László relikviáinak. Kifejezetten neki tulajdonítható a szent király győri büsztjének elkészítése, melyet az 1430-as években rendelhetett, és vélhetően 1433-ra már elkészült. A korabeli források, különösen Mariano di Jacopo *De ingeneis* Zsigmond királynak ajánlott munkájának tollrajzait tekintve kétségtelen, hogy a herma a luxemburgi uralkodó kriptoportréját rejti. Ennek következtében látható, hogy az uralkodó reprezentációja a képzőművészeti alkotásokat sem hagyta érintetlenül, s e reprezentációjában a legkülönbözőbb társadalmi rétegből származó alattvalói is követtek. Nem véletlen, hogy ezidőben állandósul a Szent László-legenda ábrázolás hagyományosnak mondható jelenet koncepciója, ekkor jelenik meg a kivonuláson Várad grandiózus, bővülő székesegyháza, ám az igazán nagy változás nemcsak a jeleneteken figyelhető meg, hanem a szent király alakjában, amelyben a falképek donátorai Zsigmond profilját rejtették el. E változás a kor Szent Lászlót ábrázoló falképeire szinte egyaránt érvényes.

Az uralkodó különös tisztelettel fordult Szent István és Szent Imre herceg kultusza iránt is. Miután tiszteletükkel kapcsolatban a jelentős forrás és leletanyag miatt csak szórvány adataink vannak a következő megállapításokat tehetjük. Imre és István kultuszhelyét vizsgálva feltűnő, hogy a 15. századtól a főurak egyre szívesebben temetkeznek a szent királyok mellé. Zsigmond zászlósurai közül elsőként Marcali Miklós erdélyi vajda, majd Stiborici Stibor erdélyi vajda fejezte ki szándékát, hogy halálát követően Szent István és Szent Imre herceg mellett kíván nyugodni. Az *depositio ad sanctos* eszkalálódó szokása idővel a székesfehérvári prépostsági templom átépítésével, valamint architektonikus részeinek megváltoztatásával járt. Ezen átépítéseket Ozorai Pipo temesi ispán kezdeményezte, aki a templom romos délnyugati tornyát

gótikus stílusba építette át, alsó szintjén pedig kápolnát alapított Szent Fülöp, Szent Jakab, valamint Szent László tiszteletére, amelyben saját és felesége nyughelyét is megjelölte. A munkálatokat láthatóan az uralkodó támogatásával Rozgonyi István temesi ispán folytatta, aki Szent István csodától ragyogó sírja mellé megépítette saját és családja leendő kápolnáját.

Zsigmond egyértelműen István és Imre kultuszához kapcsolódó hagyományokat, és korai kultushelyeit is revitalizálni akarta, amelyben uralkodásának kezdetén Kanizsai János esztergomi érsek is lelkes támogatója volt. Kultuszuk esztergomi revitalizációjának érdekében alapította János érsek a Szent István protomártírról és Szent István királyról elvezett társaskáptalant, melynek temploma kiemelten fontos volt a Szent István-legenda szempontjából. Ugyanebben az időben Zsigmond felismerte, hogy István és Imre relikviái elaprózódtak, ezért hozzálátott ereklyéik összegyűjtéséhez. Ismert, hogy 1421 körül Szent István jobbát Fehérvárra szállíttatta. Fejereklyéjének pedig díszes ereklyetartót készíttetett. Ugyanakkor 1421-ben Hohenlohe György passauai püspököt kívánta megtenni esztergomi érsekké, aki egyházmegyéjéből magával hozta Szent Imre karereklyéjét. A két szent király kultuszának fényét alighanem az is emelte, hogy az uralkodó élete folyamán nem kevesebb, mint 19 alkalommal kereste fel sírjukat, 1424-ben pedig fejedelmi vendégével, unokatestvérével, Erik dán királlyal zarándokolt el Szent István és Imre sírjához. A felképfestészet tekintetében elmondható, hogy állóalakos ábrázolásuk meglehetősen kedvelt témája volt a kor templomi művészetének azonban mára kevés emlékük maradt fenn. A szepeshelyi Szent Márton-székesegyház Szent István ábrázoló kép tekintetében látható, hogy Zsigmond reprezentációja erősen hatott a szent királyt ábrázoló műalkotásokra is, hiszen István profiljában ehelyütt is az uralkodó arcképe ismerhető fel.

A kor szent királyokat bemutató falképei közül az egyik legelterjedtebb téma a három magyar szent király állóalakos ábrázolásai, illetve a Háromkirályok imádása volt. A három magyar szent király együttes ábrázolása alighanem országos szinten kedvelt eleme volt a falképfestészetnek. E freskókon Szent László alakjában alighanem néhány kivételtől eltekintve Luxemburgi Zsigmond arcvonásai figyelhetők meg. Az ábrázolások különös érdekessége, hogy idővel az ortodoxia templomaiban is feltűntek, mely bizonyosan a görög krónikák Zsigmondról alkotott kegyes képével, valamint az uralkodó kiváltságaival magyarázható. Olybá tűnik, hogy a három magyar szent király megfestése az uralkodó és a királyság iránti lojalitás kifejező eszköze volt. Ami a Háromkirályok imádása képzőművészeti témáját illeti, bizonyos, hogy ebben Zsigmond apja, IV. Károly német-római császár hatalmi reprezentációjának mintáit követte, és a témát alighanem Károly, és Vencel párizsi utazásainak ceremoniális eseményei

ihlették. Ahogy Károly Szent Vencelben, Szent Károly, és Szent Zsigmond személyében találta meg a három napkeleti bölcs analógiáját, addig Zsigmond a magyar királyszentet, Szent Lászlót, Szent Imrét, valamint Szent Istvánt állította párhuzamba a napkeleti bölcsekkel. A téma megfestése alighanem a Zsigmond-kor egyik legjellegzetesebb művészeti alkotásainak tekinthetők, amelyeken Szent László alakjában szintén a Zsigmond arcvonásait ismerhetjük fel.

Zsigmond hatalmi reprezentációjában Szent Zsigmond tisztelete alighanem egy meglehetősen speciális fejezetet képvisel, hiszen a burgund szent király kultuszának nem voltak számottevő hazai előzményei. Zsigmond IV. Károly német-római császár mintáját követve uralkodásának első éveiben igyekezett saját dinasztikus szentjének kultuszát elterjeszteni, legalábbis erre utalnak 1395-ben Brassóban alapított misealapítványai is. A kultusz a századfordulótól kezdett igazán terjedni, amikor a burgund szent király legendája megjelent a *Legenda Aurea* magyar szentekkel kibővített kéziratai között. Ekkor miséi már széleskörben elterjedtek. Azonban a valódi fordulópont az 1410 körül alapított Szent Zsigmond prépostság építése volt, amellyel az uralkodó apja által alapított nürnbergi Frauenkapelle mintáit kívánta másolni. Az egyház kitüntetett szerepét kiválóan igazolja, hogy 1423 Karácsonyán Zsigmond Karlsteinből Budára szállította a Német-római Birodalom koronázási jelvényeit, és a Szent Zsigmond prépostság templomába helyezte biztonságba.

Buda mellett Zsigmond ugyanekkor Váradon is megkísérelte elterjeszteni a burgund szent király kultuszát. Leendő sírja mellett oltárt alapított a szent király tiszteletére, amelyen elhelyezte relikviáit is, így ezzel kísérletet tett arra, hogy Szent László és Szent Zsigmond kultuszát Váradon kapcsolja össze. A legújabb kutatások rávilágítottak egy agaune-i Szent Móricz-apátságban keltezett meglehetősen konfabulizált oklevélre, amely szerint az uralkodó német királlyá koronázására menet kíséretével felkereste az egyházat kifejezetten azzal a céllal, hogy onnét ereklyéket szerezzen. Az apát megmutatta neki azt a ládát, amelyet egykoron apja, IV. Károly adományozott az apátságnak, azonban azt nem lehetett felnyitni. Egy csodának köszönhetően az ereklyetartó viszont mégis megnyílt az uralkodó előtt, és abban megtalálták Szent Zsigmond és családjának maradványait. Zsigmond beszámolt arról, hogy korábban a Magyar Királyságban a váci egyházmegye területén Maros és Verőce között elterülő szigeten kolostort alapított Szent Zsigmond tiszteletére, amelyet a pálosokra bízott, ezért magával kívánja vinni az ereklyéket. A fenti történet igazolhatóan illeszkedik Zsigmond visegrádi uradalmat érintő revitalizációs programjába, mely során az uralkodó felismerte, hogy az udvar Budára költöztetésével a régió egyházi élete veszített korábbi fényéből. Emiatt az 1420-as években Visegrádon kolostor alapított Szent György tiszteletére, amelybe obszerváns

ferenceseket költöztetett. Majd 1433-ban a dömösi Szent Margit-apátságot császárrá koronázását követően a Monte Oliveto Maggioreben megismert olivetánus bencéseknek ajándékozta. Zsigmond programja alighanem átívelt a Dunán is, ezért elhatározta, hogy a nosztrai és toronyaljai pálosok helyzetét is rendezni kívánja egy új egyház becsatolásával, mely nem volt más, mint az 1433-ban a Kismarosi-szigeten alapított Szent Zsigmond-kolostor. Vélhetően a burgund szent király ereklyéjének elhelyezése a Szent Zsigmond-monostorban növelhette volna a szomszédos egyházak zarándokforgalmát.

Szent Zsigmond kultuszának reprezentációja a kor művészeti alkotásait sem hagyta érintetlenül. Zsigmond uralkodásának első éveiben már láthatóan igyekezett a művészetben is összekapcsolni Szent László és Szent Zsigmond kultuszát, ahogy erről egy 1390-ben készült Szent Vencelt és Szent Zsigmondot ábrázoló tollrajz is tanúskodik, hiszen a burgund szent királyt, noha erősen stilizálták, hogy annak arcvonásai Zsigmondot profilját idézzék fel, a műalkotás megrendelő Szent Lászlót attribútumaival ruházta fel a burgund szent király. Így az alkotó alábárdal ábrázoltatta. A Szent Zsigmond-prépostság alapítását követően a burgund szent királyt ábrázoló falképek robbanásszerű elterjedése figyelhető meg. Ennek tekintetében nem véletlen, hogy Szent Zsigmond csakhamar a *patronus regni* aspektusával ruházták fel. Hogy a burgund szent király alakja milyen különös jelentőséggel bírt a három magyar szent király tekintetében azt jól mutatja az almakeréki Szent Vér-kápolna három magyar szent királyt ábrázoló freskója, ahol már nemcsak a három magyar királyszent tűnik fel, hanem a sorban negyedikként az ország patrónusai közt megtaláljuk Szent Zsigmondot is.

Az uralkodó hatalmi reprezentációjában már ideje korán rendkívül nagy szerepet játszott Szent György kultusza. A megalomártír tiszteletének már korábban erős hagyományai voltak a királyságban. Így Zsigmond könnyen igazodott a meglévő mintákhoz, ugyanakkor nagyban támaszkodott prágai és tangermüdei emlékeire is. Jodok morva örgróf halálát követően visszaszerezte Szent György szívét, és Magyarországra hozatta. A becses ereklyét a konstanzi zsinatra is magával vitte, angliai utazása során pedig politikai céljai elnyerése végett V. Henrik angol királynak adományozta egy Szent Györgyöt ábrázoló ikonképpel. 1421-ben pedig azzal is hozzájárult a kultusz emeléséhez, hogy Visegrádon kolostort alapított a szent tiszteletére, amelybe obszerváns ferenceseket költöztetett. Mindenekelőtt a kultuszt leginkább saját hatalmi céljainak érvényesítésére használta fel. Ennek legékezebb példája a Sárkányos Társaság alapítása volt. A királyellenes liga bukását követően az uralkodó a királyhű liga báróival egyetemben megalapították a Sárkányos-társaságot, amelynek védőszentjéül Szent Györgyöt és antióchiai Szent Margitot választották. A két szent nem csupán védőszentje, hanem jelképe

is lett a pogányok elleni harcnak. E cél reprezentációja végett Zsigmond felhasználta korábbi tanítói által prezentált Szent Kereszt-legenda valamennyi elemét, és a karlsteini vár apokalipszis ciklusának mintáit. E motívumokból született meg a rend jellegzetes jelvénye, melynek viselését nemcsak, hogy kötelezővé tette, hanem emiatt a koronázási ordot is megváltoztatta.

Az alapítólevél szövegezéséből egyértelműen látszik, hogy a közös ellenség ellen való fellépésen túl a közvetlen cél a hatalom, és a trónutódlás biztosítása volt. Egyszer, s mind az, hogy Zsigmondnak és Borbálának a jövőben bármilyen nemű gyermeke is születik a bárók esküvel fogadják, hogy hatalomra segítik. E céljaihoz szövetségeseinek számát a társaságba való felvétellel is igyekezett növelni. Ugyanakkor a jelvény adományozása kiváló eszköze volt a hatalom kifejezésének is.

Szent György alakja a művészeti alkotásokon korántsem volt ismeretlen a királyságban. A Zsigmond-korban a szentet ábrázoló falképek száma jelentősen megnövekedett. Ez részben annak tulajdonítható, hogy a szent már Lajos király uralkodása óta nemzeti patrónusként tündökölt, másrészt pedig annak, hogy kultusza igen kedvelt volt a Zsigmond-kor bárói és udvari milesi számára. Mindemellett látható, hogy ábrázolásából a Zsigmond által támogatott egyházi közélet is kivette a részét, különösen jól látható ez Albeni Henrik esetében, aki a Garamszentbenedeki Szent Benedek-apátság Szent Györgyöt ábrázoló képének a donátora volt. Az 1430-as évekre látható, hogy Szent György alakjának kedveltsége és elterjedtsége miatt egyre több ábrázolásán jelentek meg a királyság motívumai, melyek méginkább kiemelték a *patronus regni* aspektusát.

A disszertáció utolsó fejezetében a korban folyamatos nagy tiszteletnek örvendő női szentek szerepe lett megvizsgálva Zsigmond hatalmi reprezentációjának tükrében. E téma kapcsán is jelentős forráshiány tapasztalható. Árpád-házi Szent Margit tekintetében megállapítható, hogy Zsigmond és Mária királyné kegyes támogatói voltak a domonkos-rendi apácák Nyulak-szigetén található Szűz Mária titulusra szentelt zárdájának. Az Anjou-korban megkezdett átépítések javarészt láthatóan a Zsigmond-korban a királyi pár támogatásának köszönhetően készülhetett el. A 15. század elején Margit sírját felkereső zarándokok száma jelentősen megnövekedett. E forgalmat minden bizonnyal Dominici János pápai legátus is elősegítette, hiszen 1409-ben maga járt közbe azért, hogy Szentatya búcsút engedélyezzen azok számára, akik Szent Margit sírját felkeresik, és kegyes ajándékokkal hozzájárulnak az építkezésekhez.

Kétségtelenül nem járunk messze a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy a *Virgines Capiteles* kultuszát éppen Zsigmond emelhetette volna országos szintre, hiszen a legfontosabb ereklyék apai öröksége révén személyes gyűjteményének részét képezték. A 13. század óta *Patrona*

Ungariaeként tündöklő antióchiai Szent Margit koponyáját még V. István nővére, Anna macsói hercegnő rabolta el a székesfehérvári Szűz Mária-prépostság kincstárából, és adta át II. Ottókar cseh királynak. 1306-ban Habsburg Rudolf az ereklyét elvitte a zbraslavi ciszterci monostorból és Rudolf mainzi érseknek adományozta. Přemysl Erzsébet XXII. János pápa közbejárása által szerezte vissza az ereklyét, aminek tiszteletére prágai egyház üdvözlő körmentet tartott. Erzsébet halála után az ereklye IV. Károly birtokába került, aki azt a karlsteini kincstárában tartotta. Zsigmond uralkodása alatt antióchiai Szent Margit kultusza kiemelkedő tiszteletnek örvendett, melyet jól mutat, hogy az uralkodó pár és bárói a szentet választották az újonnan alapított lovagrendjük társvédnökének. Így nem véletlen, hogy az uralkodó kitüntetett figyelemmel volt ereklyéi iránt. 1423-ban a huszita veszély miatt koponyaereklyéjét a Német-római Birodalom szent kincseivel egyetemben Budára szállította a Szent Zsigmond prépostságba. Helyi, nyilvános tiszteletéről azonban hallgatnak a források. Zsigmond halálát követően Stock János préposthoz került az ereklye, aki később a szepesi Szent Márton-társaskáptalanba vitte.

Szent Dorottya ereklyéivel kapcsolatban igen hasonló eseménysorozatot láthatunk. A szent koponyáját eredetileg a prágai Szent Tamás kolostorban őrizték. 1355-ben IV. Károly úgy döntött, hogy fellendíti a kultuszát ezért koponyarelikvia tárolására díszes ereklyetartót készíttetett, majd korábbi szándékával ellentétben elvitte a Szent Tamás-kolostorból és Karlsteinbe szállította. Az ereklyét 1423-ban Zsigmond vitte el Karlsteinből és gyaníthatóan a szepességben helyezte el. Nem kizárható, hogy az ereklye őrzési helye a lőcsei Szent Jakab-székesegyház volt, mely kalandos társulatának vezetője maga az uralkodó volt. E feltételezést erősíti, hogy ugyanebben az időben készült el a templom északi falán a szent legendájának monumentális freskóciklusa. Azonban a husziták ellen folytatott hadjárata miatt az ereklyét más relikviákkal egyetemben Wrocław városának adta zálogba.

4. A témához kapcsolódó publikációs tevékenység

Megjegyzések a pálos rendi Szent Zsigmond-kolostor lokalizációjához (megjelenés alatt)
Volt egyszer egy Szent Zsigmond-kolostor. Pontes, 2021. 265–301.

Megjegyzések a Sárkányos Társaság alapításának történetéhez. Az életet adó Szent Kereszt és Szent György mártír szíve. In: *Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára.* (Szerk.) Bagi, Dániel – Barabás, Gábor – Fedeles, Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2022. 257 – 272.

Reprezentáció és kegyesség: Luxemburgi „Szent” Zsigmond váradi temetése és emlékezete. *Századok* 155. (2021) 177–196.

Szent László fejedelmek tartói. *Egyháztörténeti Szemle* 19. (2018:3) 3–20.

Szent László relikviái és hermái a Zsigmond-korban. In: *Ezerarcú Erdély: Politika, Társadalom, Kultúra.* (Szerk.) Tötös, Áron – K. Markaly, Aranka – Koloh, Gábor – Horváth, Illés. Kolozsvár, 2019. 355–375.

Brezovai Lőrinc Zsigmond-ellenes szatírái. In: *Középkortörténeti Tanulmányok X.* (Szerk.) Szanka, Brigitta – Szolnoki, Zoltán – Nagy, Zsolt Dezső. Szegedi Középkorász Műhely, 2018. 251–262.

The Role of Trial by Poison in the Representation of the Power of the Luxembourg Dynasty. Attempts on the Lives of Emperors of the Luxembourg Dynasty 1313–1437. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis IX.* (2017) 135–148.

„Váradra jöttünk a legszentebb László király sírjának és ereklyéinek meglátogatására” – Zsigmond és Szent László városa. In: *Fejezetek Erdély történetéről.* (Szerk.) Tötös, Áron. Nagyvárad, 225–240.

A méregpróba szerepe a Luxemburgi-dinasztia hatalmi reprezentációjában. Merényletek a Luxemburgi dinasztia császárai ellen 1313–1437. *Fiatal kutatók és Doktoranduszok VII. Nemzetközi Teológuskonferenciájának Tanulmánykötete.* (Szerk.) Kiss, Gábor. Pécs, 2017. 104–115.

„Ó micsoda tiszteletreméltó, drága és leírhatatlan ajándék, gyengeség teljes megtestesítőjém Szent Zsigmond teste!” *Vallástudományiszemle* 12. (2016:2) 29–50.

Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. *Aetas* 32. (2017:3) 128–144.

5. A témához kapcsolódó konferenciaszereplések

Várad és Fehérvár, mint országos kegyhelyek a 15. században. V. Erdélyi Történeti Konferencia. Nagyvárad, 2020.

Szent István és Szent Imre kultusza Luxemburgi Zsigmond hatalmi reprezentációjában. X. Nemzetközi Jubileumi Teológuskonferencia. Eger, 2020.

Reprezentáció és Kegység: Luxemburgi Zsigmond váradi temetése és emlékezete. IV. Erdélyi Történeti Konferencia. Hagyomány és megújulás Erdély történetében. Nagyvárad, 2019.

Szent László hermái. III. Erdélyi Történettudományi Doktorandusz Konferencia. Nagyvárad, 2017.

Brezovai Lőrinc Zsigmond-ellenes szatírái. X. Szegedi Medievalisztikai Konferencia. Szeged, 2017.

Reprezentáció és Kegyesség: A Přemysl-dinasztia utolsó női tagjainak kultuszápoló szerepe 1300 és 1346 között. Nők a kereszténységben konferencia. Nyíregyháza, 2017.

A méregpróba szerepe a Luxemburgi-dinasztia hatalmi reprezentációjában. Fiatal Kutatók és Doktoranduszok VII. Nemzetközi Teológuskonferenciája. Pécs, 2017.

Szent Zsigmond kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. Hungarológiai Konferencia. Pécs, 2016.